

УДК 94(477)«19»

Ткаченко І. В.,

кандидат історичних наук, доцент, старший викладач кафедри педагогіки та гуманітарних наук, Академія Державної пенітенціарної служби (Україна, Чернігів), irinat116@gmail.com

Сагач О. М.,

кандидат історичних наук, докторант, Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка (Україна, Чернігів), oksmos78@ukr.net

До історії розвитку охорони здоров'я в Україні першої чверті ХХ ст.

Проаналізовано особливості розвитку та функціонування системи охорони здоров'я в Україні упродовж першої чверті ХХ ст. Зокрема, автори визначили основні риси формування та становлення системи охорони здоров'я в Україні у зазначений період, виокремили специфічні риси розвитку медичної служби у період Першої світової війни, Національної революції та роки утвердження УСРР. Залучивши різнопланові джерела, автори констатували достатньо прогресивний розвиток в українських губерніях Російської імперії земської системи охорони здоров'я, її значно більшу популярність і доступність у порівнянні від державної. Події Великої війни зумовили переорієнтацію діяльності земських закладів охорони здоров'я насамперед на допомогу фронту, зокрема на створення та утримання шпиталів та притулків. На початку 1920-х рр. медична галузь пройшла складний, але стрімкий шлях від розрухи до налагодження більш мени стабільного функціонування.

Ключові слова: охорона здоров'я, Перша світова війна, радянський період, шпиталь, земська медицина, амбулаторія, поліклініка, Народний комісаріат охорони здоров'я.

Сьогодні, в умовах, коли євроінтеграційні процеси охоплюють усі, без винятку, сфери життя українського суспільства, охорона здоров'я в Україні вимагає значної модернізації. Реформування, що розпочалось, ґрунтується на оновлених концептуальних підходах до формування нової якості медичного обслуговування населення. З огляду на ті зміни, що відбуваються, корисним стане ретроспективний аналіз розвитку системи охорони здоров'я бурхливий та багато у чому переламний період – перша чверть ХХ ст. Осмислення багатогранного історичного досвіду надасть можливість зрозуміти проблеми, що виникають у процесі трансформації досліджуваної галузі. Крім того, більшість авторів, переважно приділяли увагу політичним, економічним, виробничим, культурним проблемам новітньої історії України, фактично оминаючи дослідження розвитку охорони здоров'я.

Історія розвитку охорони здоров'я на упродовж 1900–1925 рр. досліджувалась досить фрагментарно. Окремі її особливості, зокрема медико-санітарна проблематика висвітлюється у студіях Ф. Ступака [29]. Питання реформування системи охорони здоров'я початку ХХ ст. досліджує Т. Сорокіна; історії розвитку медицини і фармацевтики Чернігівщини в 20–ті рр. ХХ ст. присвячена робота А. Груші та М. Дулі [5; 6]. Слід також звернути увагу на студію Г. Ковбасюка [19], де проаналізовано минуле і сучасне медицини Білої Церкви. І. Рабінков зупиняє свою увагу на висвітленні розвитку медицини Шостківщини [27]. Загалом, у роботах цих авторів, крім іншого, звертається певна увага на становлення системи охорони здоров'я у 20–х рр. ХХ ст. Дослідження Р. Піяжко та О. Любінець присвячене проблематиці формування медико-санітарного служби періоду Української Народної Республіки та Директорії

[26]. Особливості державної політики УСРР у сфері медичного обслуговування робітників у період непу вивчає Р. Прилипка. Стан медико-санітарного і матеріально-побутового забезпечення лікарняних установ та умов праці земських лікарів за період 1904–1914 рр. висвітлює у своїх студіях Г. Андріяка. Загальним тенденціям розвитку охорони здоров'я присвячені дослідження К. Васильєва [3] та В. Мусієнко [25].

Метою роботи є дослідження функціонування системи охорони здоров'я першої чверті ХХ ст. а саме: медико-санітарного і матеріально-побутового забезпечення лікарняних установ, умови праці лікарів під час Першої світової війни; формування системи охорони здоров'я у період Центральної Ради та Директорії; визначення основних рис становлення та розвитку системи охорони здоров'я в УСРР.

Охорона здоров'я в Україні на початку ХХ ст. розвивалась у складних соціально-політичних умовах. У своїй роботі медики використовували надбання української науки та практичної медицини ХІХ ст., а саме: наукові відкриття вітчизняних медиків, принципи вищої медичної освіти, започаткування медичного страхування, формування санітарних організацій та запровадження земської системи охорони здоров'я.

Перша світова війна стала випробуванням для системи охорони здоров'я. Більш ніж 60% складу російської армії було розміщено на території України, адже лінія Південно-Західного фронту проходила по прикордонним українським губерніям. Отже, з початком Першої світової війни, активізувалася діяльність земських установ у напрямку допомоги фронту. З перших днів війни за евакуацію та лікування хворих і поранених воїнів відповідало Воєнне відомство. Передбачалось створення на фронті полкових та дивізійних перев'язувальних пунктів та 251 лазарету, кожен з розрахунку на 210 ліжок. Пункти ж призначалися для розподілу хворих і поранених перед відправленням у внутрішні райони країни, де планувалось утворення 227 польових (для лікування середньо та важкопоранених), а також 454 запасних (для надання допомоги легкопораненим) пересувних шпиталів загалом на 38 180 ліжок [1, с. 169–172].

Поза межами театру воєнних дій передбачалось розгортання 100 евакуаційних шпиталів, на 420 ліжок кожний, призначених для тривалого лікування поранених. Нажаль, плани і реальна ситуація не співпадали. Шпитали, здебільшого, були погано обладнані, виникли серйозні розбіжності між існуючим «Положенням в польовому управленні військ в воєнне время» та проектом нового положення про евакуацію, що був підготовлений на основі аналізу досвіду російсько-японської війни.

Ситуація ж на фронтах складалася так, що кількість хворих і поранених вимірювалася не декількома десятками, як передбачалось, а тисячами. Результатом стало перетворення більшості шпиталів, призначених для лікування поранених у прифронтовій зоні, на перевалочні пункти для поранених перед евакуацією їх у внутрішні райони Російської імперії. Тим часом, більшість спеціалізованих шпиталів у тилу виявились не готовими до прийому постраждалих. У таких умовах військове командування було змушене звернутися за допомогою до Земських і Міських союзів, які виникли ще на початку війни [2, с. 102].

30 липня 1914 р. у Москві відбувся Всеросійський З'їзд представників губернських земств, який прийняв рішення про утворення Всеросійського земського союзу (далі ВЗС), а вже через кілька днів міські голови об'єдналися у Всеросійський союз міст (далі ВСМ) [4, с. 4–7]. До новоутвореного об'єднання приєдналось і Чернігівське губернське земство. Передбачалося, що бюджет ВЗС складатиметься зі спеціальних асигнувань земств та приватних пожертв [13, с. 9–11].

3–4 серпня 1914 р. в Чернігові відбулися Надзвичайні губернські земські збори, які ухвалили ряд постанов, а саме: вступити до Всеросійського земського союзу допомоги хворим та пораненим воїнам; асигнувати ВЗС 100 тис. крб. тощо [11, с. 80]. Завдання губернських комітетів ВЗС на початковому етапі війни полягали у створенні спеціальних шпиталів у межах губернії, організації розподілу постраждалих по повітах, сприянні у використанні лікувальних закладів для поранених та фінансуванні повітових комітетів. Кошти Губернських комітетів склалися зі спеціальних асигнувань губернських земських зборів, субсидій Головного комітету ВЗС та приватних пожертв. Головою комітету в Чернігівській губернії у серпні 1914 р. було обрано земського гласного від Конотопського повіту О. К. Рачинського.

Воєнне відомство пропонувало розгорнути у Ніжині та Чернігові два шпиталі, кожний з розрахунку на 600 ліжок. Висловлювалось побажання, щодо розташування шпиталів по лінії залізниць Москва–Київ–Вороніж та по р. Десна. Губернський комітет вирішив спочатку створити шпиталь у Ніжині, оскільки місто якнайкраще відповідало висунутим вимогам. Крім того, в Ніжині існував лікарняний комплекс, що давало можливість залучати медичний персонал та використовувати господарські споруди. Шпиталь планувалось відкрити вже 16 серпня 1914 р. Необхідні медичні матеріали були взяті з запасів губернської лікарні, ніжинських богоугодних. Роботи щодо організації у Ніжині цього лікарняного закладу доручались голові Ніжинського Повітового Благодійного комітету М. В. Висоцькому, членові Губернського комітету ВЗС Д. Р. Тризни та очільнику Ніжинського богоугодного закладу лікарю П. О. Бушгедту. Кількість шпитальних ліжок з часом збільшилась з 210 до 550, а у 1915 р. ця цифра зросла до 1 тис.

Вже у серпні 1914 р. виявилось, що Воєнне відомство відмовилось від намірів створити на території Чернігівської губернії мережі шпиталів для поранених. Відтепер мова не йшла про створення великих шпиталів, а діяльність зосереджувалась навколо повітових міст. В самому ж Чернігові, згодом були відкриті два шпиталі в будинку Миколаївського єпархіального братства, тепер Чернігівська філармонія, та в будинку працелюбства, ДТСААФ [11, с. 101–103]. Значну активність у наданні допомоги хворим та пораненим воїнам виявляли повітові земства які пропонували відкрити два типи шпиталів – для тяжкопоранених та притулки для легкопоранених і хворих. Ці пропозиції були враховані губернським комітетом ВЗС і надалі розподіл хворих здійснювався саме за цією схемою.

Нажаль, Губернський земський комітет самотужки не міг покрити витрати на обладнання і утримання більшості шпиталів у всіх повітових містах і згодом звернувся до Головного Комітету з проханням тимчасово

не забирати другу половину внеску губернського земства на новостворену організацію – ВЗС (50 тис. крб.). І все ж, не зважаючи на матеріальні труднощі за період з 1 серпня 1914 р. до початку 1915 р., Губернському комітету вдалося створити та утримувати 3452 лікарняних ліжка в шпиталях та притулках Чернігівської губернії.

Під егідою Чернігівського губернського та повітових земств проводились благодійні акції, аби зібрати кошти для поранених – влаштовувались благодійні концерти та вистави. Один з таких концертів організували земські службовці 27 березня 1915 р. в Чернігові. В організації взяли участь всі відділи земства та земська лікарня [11, с. 87]. Впродовж 1915 р. в повітах Чернігівської губернії виникло кілька нових шпиталів – у Конотопі розрахований на 65 ліжок, містечку Вороніж Глухівського повіту розрахований на 25 ліжок та в містечку Гоголеві Остерського повіту розрахований на 28 ліжок. Натомість були закриті шпиталі у Дарниці Остерського повіту та у Городищі Кролевецького повіту [20, с. 8]. Отже, на початок 1915 р. загальна кількість ліжок в шпиталях та притулках Чернігівської губернії становила 3452, а на 1 січня 1916 – 3553. У регіоні коштом ВЗС, земств, інших організацій, приватних осіб утримувалось лише 556 ліжок.

Загалом, як зазначалось у доповідях сесії Чернігівського губернського земства, що відбувалась з 31 січня до 11 лютого 1916 р., мережа шпиталів у губернії досягла тих розмірів, які передбачались Воєнним відомством. Отже, Губернський комітет ВЗС не передбачав відкриття нових лікувальних закладів, а подальша робота мала зосереджуватися навколо утримання існуючих шпиталів та притулків, коштом ВЗС, земств, приватних осіб. Загалом, земства Чернігівської губернії провели плідну роботу в напрямку допомоги хворим та пораненим воїнам. З початку війни до січня 1916 р. лікувальні заклади Чернігівщини прийняли 32986 поранених [12, с. 8]. Активність чернігівських земців щодо допомоги пораненим воїнам протягом 1916 р. та 1917 р. залишалась на попередньому рівні. Земська діяльність в 1916–1918 рр. перейшла в іншу площину – велика увага приділялась опікуванню інвалідами війни [12]. В Чернігівській губернії діяльність, щодо опікування інвалідами війни зосереджувалась навколо місцевої організації «Чернігівський губернський союз допомоги скаліченим воїнам». Крім того співпрацювали з російським товариством «Народная Помощь». У листопаді 1918 р. Департамент загальних справ Міністерства народного здоров'я та опікування асигнував Чернігівській губернській земській управі 25 тис. крб. для надання допомоги інвалідам, що значно покращило роботу у цьому напрямку.

Першим органом управління охороною здоров'я автономної України стала Крайова лікарська санітарна Рада, створена Українською Центральною Радою після розпаду Російської імперії. Резолюція I-го Крайового лікарсько-санітарного з'їзду, що відбувся у жовтні 1917 р., наголошувала на тому, що лікарсько-санітарний устрій повинен базуватись на тих же засадах що і земська медицина [15, с. 73]. Цей орган проіснував досить короткий час, вже у січні 1918 р. замість неї було утворено Департамент охорони здоров'я. Тоді ж було запроваджене поняття «українська медицина» [13, с. 71].

За часів гетьманату 8 травня 1918 р. було утворено Міністерство народного здоров'я і опікування. Цей

факт свідчив про розуміння пріоритетності питань охорони здоров'я. Очільником цього міністерства став В. Любинський – лікар, громадський діяч та фармаколог. До компетенції Міністерства народного здоров'я і опікування належали організація охорони здоров'я цивільного населення, допомога полоненим, придбання за кордоном лікувальних засобів. Хоча Міністерство і вживало необхідні заходи щодо відновлення мережі медичних закладів на земських засадах, їх ефективність залишалася низькою, адже близько 50% лікарських дільниць не була забезпечена лікарями, не вистачало і медичних препаратів [29].

Період правління Директорії співпав із заснуванням Народного комісаріату охорони здоров'я України який був першим радянським централізованим органом управління медико–санітарною справою. У січні 1919 р. в складі Раднаркому УСРР було організовано відділ охорони здоров'я, який вже у лютому розпочав свою діяльність. Незабаром його було перейменовано у Народний комісаріат охорони здоров'я.

Першим Народним комісаром охорони здоров'я УСРР став П. Тутишкін [18; 22]. Разом з Народним комісаріатом охорони здоров'я, у 1919 р. створювались місцеві губернські відділи охорони здоров'я та повітові санітарно медичні відділи. Однак, слід зауважити, що у тогочасній військово–політичній ситуації, і Наркомздоров'я УСРР і радянські губернські відділи охорони здоров'я проіснували недовго. У другій половині 1919 р. ці установи припинили свою діяльність, оскільки більша частина території України була зайнята білогвардійськими формуваннями. Лише на початку 1920 р., на спільному засіданні Всеукраїнського Ревкому і Раднаркому України, яке відбулося 22 січня 1920 р., була створена Всеукраїнська комісія по охороні народного здоров'я, до складу якої увійшли М. І. Барсуков (голова), М. М. Щербаков і С. І. Міцкевич [8, с. 5–8]. Метою її створення стали: відновлення і організація зруйнованої громадянською війною медицини та подальший її розвиток.

Всеукраїнська комісія з охорони народного здоров'я існувала до 16 лютого 1920 р., коли її функції перебрав на себе знову створений Народний Комісаріат охорони здоров'я України [31, с. 6]. Його завдання полягали у створенні повномасштабної системи охорони здоров'я населення і проведенні нагальних заходів таких як: охорона материнства і дитинства; санітарний благоустрій міст і сіл; боротьба з епідемічними хворобами; надання лікувальної допомоги населенню; проведення медичної експертизи щодо недієздатності та інвалідності і проведення судово–медичної експертизи; розробка і публікація відомостей щодо стану здоров'я у республіці; організація санітарної просвіти; забезпечення лікарських і санітарних закладів медикаментами та медичними інструментами; видання та виконання законів у галузі охорони здоров'я та її фінансування; перевірка діяльності відділів охорони здоров'я. За виконанням названих обов'язків відповідали структурні підрозділи Наркомздоров'я УСРР, а саме: відділ управління справами, організаційно–адміністративний відділ, фінансовий відділ, санітарний відділ, лікувальний відділ, відділ охорони материнства і дитинства, відділ охорони здоров'я дітей, відділ медичної статистики, відділ санітарної просвіти, головне воєнно–санітарне

управління, лікарсько–санітарний відділ, відділ медичного забезпечення, господарсько–матеріальний відділ. Паралельно створювались відділи охорони здоров'я місцевих виконкомів які діяли у губерніях та повітах. До їх компетенції належала лікарсько–санітарна справа на місцях. Вони діяли у губерніях і повітах [36, арк. 78–89]. Одним з невідкладних завдань в зазначений період стала боротьба з епідемічними захворюваннями, які охопили практично всі міста і села України. З метою подолання епідемії у губерніях та повітах створювались нові спеціальні органи – Надзвичайні санітарні комісії. На першому засіданні Всеукраїнської надзвичайної санітарної комісії, що відбулось у лютому 1920 р., з метою об'єднання всіх сил республіки навколо боротьби з епідеміями, Губревкомом було запропоновано створення при Губздороввідділах Губернських надзвичайних комісій [35, арк. 35–37].

Загалом, слід зауважити, що відбудова господарського життя в Україні почалася за складних умов економічної розрухи, яка охопила всі, без винятку, галузі народного господарства. Загальновідомо, що першочергово відбудовувалась промисловість, транспорт, сільське господарство. Медична ж галузь потрапила в поле зору вищого партійно–радянського керівництва тільки наприкінці 1920 р. У цей період вдалося дещо поліпшити стан медичної допомоги на місцях УСРР. Зокрема, завдяки зусиллям Київського губернського відділу охорони здоров'я було відкрито 19 нових лікарень, 31 лікарську амбулаторію, 5 фельдшерських пунктів. Чернігівський губернський відділ охорони здоров'я відкрив 44 лікарні на 1896 ліжок, 23 лікарських амбулаторії, 13 фельдшерських пунктів. Одеським – 11 амбулаторій та 7 поліклінік [10, с. 26]. Детальніше зміст та інтенсивність цієї роботи можна простежити на прикладі її розгортання у «столичній» Харківській губернії. Тут було відкрито 127 лікувальних закладів на 10599 ліжок, 136 лікарських дільниць, 171 амбулаторія та 165 фельдшерських пунктів. У самому Харкові відкрилось 46 лікувальних закладів на 5984 ліжок, з яких 2287 інфекційних, та 28 лікарських амбулаторій [23, с. 22–42]. Загалом, на початок 1921 р. в Україні лікарських дільниць не вистачало, хоча їх кількість на 5,3% перевершувала показник 1913 р. Кількість же фельдшерських пунктів становила 97,1% від показника 1913 р. [28, с. 21]. Слід зауважити, що тільки починаючи з 1921 р. органи охорони здоров'я почали докласти зусиль щодо відбудови і зміцнення мережі медичних установ як у місті, так і на селі. Про її розширення не йшлося.

Перші результати проведеної роботи підсумовувались на I Всеукраїнському з'їзді відділів охорони здоров'я, що відбувся 8 квітня 1921 р. У ряді доповідей були представлені матеріали щодо стану охорони здоров'я в окремих губерніях, завдань з санітарного оздоровлення республіки, завдань лікувальної медицини у справі збереження та відновлення працездатності населення, проблем боротьби з професійними і соціальними хворобами, охорони материнства [34, с. 98–120].

4–5 червня 1921 р. у Харкові відбувся II Всеукраїнський з'їзд відділів охорони здоров'я, метою якого стало виявлення шляхів покращення медичної допомоги населенню, порушувались питання, що стосувалися організації медичної допомоги в Україні. У

резольоції з'їзду йшлося про те, що подальше поліпшення стаціонарної допомоги у містах повинно розвиватись шляхом спеціалізації лікарняних ліжок та підвищення кваліфікації медичного персоналу [4; 20]. Сільська мережа медичних закладів визнавалась недостатньою у кількісному та незадовільною у якісному відношеннях. З'їзд також зазначив, що слід звернути увагу на зміцнення матеріальної бази, оскільки саме вона є фундаментом для нормальної роботи органів охорони здоров'я. Значною перешкодою щодо поліпшення і розширення мережі визнавалась нестача медичного персоналу та незабезпеченість медичних закладів необхідними ліками та устаткуванням. З'їзд також рекомендував вжити заходів щодо поліпшення матеріального забезпечення та житлово-побутових умов медперсоналу [32; 33].

Загалом, саме у першій половині 1921 р. було відновлено роботу багатьох медичних закладів, упорядковано лікарні, поліпшилось їх забезпечення устаткуванням, близькою та медикаментами. Отже процес відродження системи охорони здоров'я в Україні хоч і поволі, але прискорювався. *Висновки.* Перед початком Першої Світової війни, земська система охорони здоров'я досягла піку свого розвитку. З початком військових дій медичні установи зазнали занедбаності, а діяльність земств була перенаправлена на допомогу фронту. Незважаючи на труднощі матеріального характеру, завдяки роботі, що її проводили ВЗС та Губернські комітети створювалися та утримувалися шпитали та притулки. Війна викликала надзвичайне патріотичне піднесення в тогочасному суспільстві Російської імперії. Ентузіазм, який охопив широкі верстви населення, дозволяв проводити під егідою земств різноманітні благодійні акції, завдяки яким збирали кошти та перераховували їх на утримання медичних установ. Початок Радянського періоду розвитку охорони здоров'я в Україні відзначився значними складнощами. Тільки на початку 20-х рр. ХХ ст. з великими труднощами було сформовано нову систему охорони здоров'я, поступово вдалося відновити мережу існуючих і відкрити додаткову кількість нових лікувальних закладів, як у місті, так і на селі.

Список використаних джерел

1. Асташов А. Б. Союзы земств и городов и помощь раненым в Первую Мировую войну / А. Б. Асташов // Отечественная история. – М.: Наука, 1992. – №6. – 223 с.
2. Бондаренко В. Борьба з соціальними хворобами в Радянській республіці / В. Бондаренко. – Харків: «Держвидав», 1925. – 67 с.
3. Васильев К. К. История медицины Сумщины: очерки / К. К. Васильев. – Одесса: Optimum, 2005. – 225 с.
4. Всероссийский земский союз. Краткий очерк деятельности Всероссийского земского союза. Январь 1916 г. / Всероссийский земский союз. – М., 1916. – 52, III с.
5. Груша А. М. Развитие медицины та фармацевтики на Чернігівщині [Текст] / А. М. Груша [и др.]. – Чернігів: [б.в.], 2003. – 48 с.
6. Груша А. М. З історії медицини Чернігівщини [Текст] / А. М. Груша, М. М. Дуля. – Чернігів: [б.в.], 1999. – 266 с.
7. Егорова В. Г. Во имя человека (О развитии здравоохранения в городе Харькове за годы Советской власти) / В. Г. Егорова. – Харьков: «Прапор», 1968. – 43 с.
8. Едельман И. Ради і охорона здоров'я / И. Едельман. – К.: «Держвидав», 1939. – 32 с.
9. Ефимов Д. 10 лет охраны здоровья рабочих и крестьян / Д. Ефимов. – Харьков, 1929. – 30 с.

10. Журавель А. А. Що повинен робити член санкому на селі / А. А. Журавель. – Харків, 1927. – 70 с.
11. Журнали заседаний Черниговского Губернского Земского Собрания 50-й очередной сессии 1914 года, состоявшейся 20 февраля – 3 марта 1915 г. (с приложениями). Доклады 131,166. – Чернигов: Типография Губернского Земства, 1915. – 152 с. – Приложения. – С.1–3.
12. Журнали заседаний Черниговского губернского земского собрания 51 очередной сессии 1915 г., состоявшейся 31 января – 11 февраля 1916 года. (С приложениями). Доклад №104 а – Чернигов: Типография Губернского Земства, 1916. – 138 с.
13. Журнали Черниговского губернского земского собрания чрезвычайной сессии 3–4 августа 1914 года. – Чернигов: Типография Губернского Земства, 1914. – 25 с.
14. Збірник найголовніших директивних розпоряджень у справах охорони здоров'я (1929–1930 рр.). – Харків: «Наукова думка», 1930. – 100 с.
15. Земская и городская хроника России // Черниговская земская неделя. – 1916. – №5. – 29 января. – С.4–5.
16. Історія української культури: У 5-ти томах. – Т.5. – Кн.3. – К.: Наук. думка, 2012. – 948 с.
17. Історія української культури: У 5-ти томах. – Т.5. – Кн.4. – К.: Наук. думка, 2013. – 942 с.
18. Каган Д. Десять років керівництва (1917–1927). Матеріали до характеристики медично-санітарної справи на Київщині / Д. Каган. – К., 1928. – 106 с.
19. Ковбасюк Г. Д. Минуте та сучасне медицини Білої Церкви [Текст] / Г. Д. Ковбасюк [и др.]. – Біла Церква: [б.в.], 2003. – 224 с.
20. Корелин А. П. Россия на рубеже веков: исторические портреты / сост. А. П. Корелин. – М.: Политиздат, 1991. – 380 с.
21. Марзеев О. Н. Як треба берегти здоров'я своє та своєї сім'ї на селі / О. Н. Марзеев. – Харків: «Держвидав», 1929. – 28 с.
22. Матеріали до історії розвитку охорони здоров'я на Україні / За ред. К. Ф. Дупленко. – К.: «Держмедвидав», 1957. – 385 с.
23. Матеріали про діяльність установ охорони здоров'я та епідемічний стан республіки за 1926–1927 рр. – Харків, 1928. – 68 с.
24. Морозовский Н. С. Смертность от рака на Украине / Н. С. Морозовский. – Харьков: «Научная мысль», 1928. – 46 с.
25. Мусієнко В. К. Медицина крізь призму століть / В. К. Мусієнко. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 2004. – 464 с.
26. Піняжко Р. О. З історії організації медико-санітарної служби Української Народної Республіки [Електронний ресурс] / Р. О. Піняжко, О. В. Любінєць // Україна. Здоров'я нації. – 2013. – №1. – С.125–133. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2013_1_22
27. Рабинков И. М. История медицины Шосткинщины [Текст]: исторический очерк / И. М. Рабинков. – Шостка: Северянщина, 2004. – 66 с.
28. Радянська Україна в цифрах. Статистичний довідник. – К.: «Держполітвидав УРСР», 1960. – 356 с.
29. Ступак Ф. Я. Особливості розвитку охорони здоров'я в Україні у першій половині ХХ століття [Електронний ресурс] / Ф. Я. Ступак / Грані. – 2015. – №1. – С.148–152. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_1_29
30. Суетин Г. Н. Организационные вопросы банного дела в городах Украины / Г. Н. Суетин // Профилактическая медицина. – 1929. – №1. – С.128–140.
31. Хорош И. Д. Первые годы развития здравоохранения на Украине. (1918–1920) / И. Д. Хорош. – К.: «Госмедиздат УССР», 1963. – 208 с.
32. Хорош И. Д. Успехи здравоохранения в Харькове за 40 лет Советской власти / И. Д. Хорош. – Харьков, 1958. – 15 с.
33. Хорош И. Д. Развитие охорони здоров'я на селі в УРСР (1918–1929 рр.) / И. Д. Хорош. – К.: «Здоров'я», 1969. – 172 с.
34. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф.342, Оп.5. – Спр.110. – 128 арк.
35. Там само. – Оп.3. – Спр.155. – 345 арк.
36. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.299. – 214 арк.

References

1. Astashov A. B. Sojuzы zemstv i gorodov i pomoshh' ranenym v Pervuju Mirovujuju vojnu / A. B. Astashov // Otechestvennaja istorija. – M.: Nauka, 1992. – №6. – 223 s.

2. Bondarenko V. Borot'ba z social'nymy hvorobamy v Radjans'kij respubliki / V. Bondarenko. – Harkiv: «Derzhvydav», 1925. – 67 s.
3. Vasil'ev K. K. Istorija medicyny Sumshhiny: ocherki / K. K. Vasil'ev. – Odessa: Optimum, 2005. – 225 s.
4. Vserossijskij zemskij sojuz. Kratkij ocherk dejatel'nosti Vserossijskogo zemskogo sojuza. Janvar' 1916 g. / Vserossijskij zemskij sojuz. – M., 1916. – 52, III s.
5. Grusha A. M. Rozvytok medycyny ta farmacii na Chernigivshhyni [Tekst] / A. M. Grusha [i dr.]. – Chernigiv: [b.v.], 2003. – 48 s.
6. Grusha A. M. Z istorii' medycyny Chernigivshhyni [Tekst] / A. M. Grusha, M. M. Dulja. – Chernigiv: [b.v.], 1999. – 266 s.
7. Egorova V. G. Vo imja cheloveka (O razvitii zdorovoohranenija v gorode Har'kove za roky Sovetskoj vlasti) / V. G. Egorova. – Har'kov: «Prapor», 1968. – 43 s.
8. Edel'man I. Rady i ohorona zdorov'ja / I. Edel'man. – K.: «Derzhvydav», 1939. – 32 s.
9. Efimov D. 10 let ohrany zdorov'ja rabochih i krest'jan / D. Efimov. – Har'kov, 1929. – 30 s.
10. Zhuravel' A. A. Shho povynen robyty chlen sankomu na seli / A. A. Zhuravel'. – Harkiv, 1927. – 70 s.
11. Zhurnaly zasedanij Chernigovskogo gubernskogo Zemskogo Sobranija 50-j ocherednoj sessii 1914 goda, sostojavshejsja 20 fevralja – 3 marta 1915 g. (s prilozhenijami). Doklady 131,166. – Chernigov: Tipografija Gubernskogo Zemstva, 1915. – 152 s. – Prilozhenija. – S.1–3.
12. Zhurnaly zasedanij Chernigovskogo gubernskogo zemskogo sobranija 51 ocherednoj sessii 1915 g., sostojavshejsja 31 janvarja – 11 fevralja 1916 goda. (S prilozhenijami). Doklad №104 a – Chernigov: Tipografija Gubernskogo Zemstva, 1916. – 138 s.
13. Zhurnaly Chernigovskogo gubernskogo zemskogo sobranija chrezvyhajnoj sessii 3–4 avgusta 1914 goda. – Chernigov: Tipografija Gubernskogo Zemstva, 1914. – 25 s.
14. Zbirnyk najgolovnishyh dyrektyvnyh rozporjadzen' u spravah ohorony zdorov'ja (1929–1930 rr.). – Harkiv: «Naukova dumka», 1930. – 100 s.
15. Zemskaja i gorodskaja hronika Rossii // Chernigovskaja zemskaja nedelja. – 1916. – №5. – 29 janvarja. – S.4–5.
16. Istorija ukrai'ns'koi kul'tury: U 5–ty tomah. – T.5. – Kn.3. – K.: Nauk. dumka, 2012. – 948 s.
17. Istorija ukrai'ns'koi kul'tury: U 5–ty tomah. – T.5. – Kn.4. – K.: Nauk. dumka, 2013. – 942 s.
18. Kagan D. Desjat' rokov kerivnytva (1917–1927). Materialy do harakterystyky medychno-sanitarnoi' spravy na Kyi'vshhyni / D. Kagan. – K., 1928. – 106 s.
19. Kovbasjuk G. D. Mynule ta suchasne medycyny Biloi' Cerkvy [Tekst] / G. D. Kovbasjuk [i dr.]. – Bila Cerkva: [b.v.], 2003. – 224 s.
20. Korelin A. P. Rossija na rubezhe vekov: istoricheskie portrety / sost. A. P. Korelin. – M.: Politizdat, 1991. – 380 s.
21. Marzejev O. N. Jak treba beregy zdorov'ja svoje ta svojej' sim'i na seli / O. N. Marzejev. – Harkiv: «Derzhvydav», 1929. – 28 s.
22. Materialy do istorii' rozvytku ohorony zdorov'ja na Ukrai'ni / Za red. K. F. Duplenko. – K.: «Derzhmedvydav», 1957. – 385 s.
23. Materialy pro dijalt'nist' ustanov ohorony zdorov'ja ta epidemichnyj stan respubliki za 1926–1927 rr. – Harkiv, 1928. – 68 s.
24. Morozovskij N. S. Smertnost' ot raka na Ukraine / N. S. Morozovskij. – Har'kov: «Nauchnaja mysl'», 1928. – 46 s.
25. Musijenko V. K. Medycyna kriz' pryizmu stolit' / V. K. Musijenko. – Sumy: VVP «Mrija–1» LTD, 2004. – 464 s.
26. Pinjazhko R. O. Z istorii' organizacii' medyko-sanitarnoi' sluzhby Ukrai'ns'koi' Narodnoi' Respubliki [Elektronnyj resurs] / R. O. Pinjazhko, O. V. Ljubinec // Ukrai'na. Zdorov'ja nacii'. – 2013. – №1. – S.125–133. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2013_1_22
27. Rabinkov I. M. Istorija medicyny Shostkinshhyni [Tekst]: istoricheskij ocherk / I. M. Rabinkov. – Shostka: Severjanshhina, 2004. – 66 s.
28. Radjans'ka Ukrai'na v cyfrah. Statystychnyj dovidnyk. – K.: «Derzhpolitydav URSSR», 1960. – 356 s.
29. Stupak F. Ja. Osoblyvosti rozvytku ohorony zdorov'ja v Ukrai'ni u pershij polovyni XX stolittja [Elektronnyj resurs] / F. Ja. Stupak / Grani. – 2015. – №1. – S.148–152. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_1_29
30. Suetin G. N. Organizacionnye voprosy bannogo dela v gorodah Ukrainy / G. N. Suetin // Profilakticheskaja medicina. – 1929. – №1. – S.128–140.

31. Horosh I. D. Pervye gody razvitija zdorovoohranenija na Ukraine. (1918–1920) / I. D. Horosh. – K.: «Gosmedizdat USSSP», 1963. – 208 s.
32. Horosh I. D. Uspeshi zdorovoohranenija v Har'kove za 40 let Sovetskoj vlasti / I. D. Horosh. – Har'kov, 1958. – 15 s.
33. Horosh I. D. Rozvytok ohorony zdorov'ja na seli v URSSR (1918–1929 rr.) / I. D. Horosh. – K.: «Zdorov'ja», 1969. – 172 s.
34. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja. – F.342, Op.5. – Spr.110. – 128 ark.
35. Tam samo. – Op.3. – Spr.155. – 345 ark.
36. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny. – F.1. – Op.20. – Spr.299. – 214 ark.

Tkachenko I. V., candidate of historical sciences, associate professor, senior lecturer of the Department of Pedagogy and Humanities, Academy of State Penitentiary Service (Ukraine, Chernihiv), irinat116@gmail.com

Sagach O. M., candidate of historical sciences, Ph.D. student, Taras Shevchenko National University «Chernihiv Collegium» (Ukraine, Chernihiv), oksmos78@ukr.net

To the history of health care development in Ukraine in the first quarter of the twentieth century

It was analyzed features of development and functioning of the health care system in Ukraine during the first quarter of the twentieth century. In particular, the authors identified the main features of the formation of the health care system in Ukraine during the mentioned period, highlighted the specific characteristics of the development of the medical service during the First World War, the national revolution and a time of approval of the USSR. Having connected diverse sources, authors noticed quite progressive development in Ukrainian provinces of the Russian Empire of the district council health care system, its much more popular and availability compared to the state one. The events of the Great War caused to a reorientation of the activities of district council institutions, primarily to help the front, in particular the creation and maintenance of hospitals and shelters. In the early 1920's the medical industry passed a difficult but fast way from devastation to establishing of more or less stable functioning.

Keywords: health care, First World War, Soviet period, hospital, rural medicine, outpatient clinic, polyclinic, People's Commissariat of Health.

* * *

УДК 39

Дворницька Л. В.,
науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут українознавства
(Україна, Київ), adalex777@i.ua

Вплив повстанських пісень 1940–1950 рр. на формування національної самосвідомості молодого покоління

Йдеться про те, що в наш час головними завданнями закладів освіти є виховання свідомого громадянина, обізнаного з історією держави, звичаями і традиціями рідного народу та формування особистості, налаштованої на осмислення моральних та культурних цінностей. Усім вищезгаданим критеріям відповідають повстанські пісні, тому метою нашого дослідження є аналіз повстанських пісень 1940–1950 рр. і дослідження впливу повстанського фольклору на формування особистості реципієнта. Застосовуючи методи аналізу, синтезу, узагальнення, індуктивний та дедуктивний ми виявили, що у процесі вивчення повстанських пісень можна отримати інформацію про час та місце й обставин певних історичних подій, скласти уявлення про світоглядні позиції вояків УПА та особливості менталітету українців. Повстанські пісні є тим засобом, який сприятиме звеличенню українського бойового духу, консолідації нації, підвищенню рівня патріотичної свідомості та духовності молодого покоління.

Ключові слова: повстанські пісні, УПА, світогляд, кордоцентризм, духовність, виховання, менталітет, етнічні маркери.

Нині молоде покоління шукає нові ідеали патріотичності, постагі, на які хотілося б бути схожими, хоче слухати нові пісні, в яких би відображалось героїчне минуле нашої країни, шукає нові історичні факти, які звеличують Україну та її народ. У наш буремний час